

HET VREEMDELINGENBELEID IN DE TUSSENOORLOGSE PERIODE, 1922-1939 IN BELGIE

door

Frank CAESTECKER

Licentiaat geschiedenis R.U.G.

I. HET EERSTE RECRUTEREN VAN VREEMDE ARBEIDERS, EEN VOORZICHTIGE ZOEKTOCHT NAAR DE UITBREIDING VAN DE ARBEIDSMARKT 1922-1925

Vrij vlug na de 1e Wereldoorlog zag de Belgische mijnindustrie zich geconfronteerd met een belangrijk probleem. De invoering van de 8-urendag en de emigratie van heel wat Belgische arbeiders naar het beter betalende Frankrijk samen met de toenemende vraag naar steenkool veroorzaakte duidelijke spanningen op deze partiële arbeidsmarkt. Het mijnpatronaat stelde dat er maar één mogelijkheid was om aan deze dreiging het hoofd te bieden : het recruteren van vreemde arbeiders (1). Het ontkennen van het bestaan van alternatieve oplossingen zoals mechanisatie en betere arbeidsvoorwaarden doet de vraag stellen naar het waarom van het poneren van deze absolute hoofdzaak. Met het aantrekken van vreemde arbeidskrachten verhoogden de patroons het aanbod op de arbeidsmarkt. Door de

Lijst van de gebruikte afkortingen :

A.B.Z. : Archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

A.R.A. : Algemeen Rijksarchief.

C.N.P.I. : Commission nationale de la production industrielle.

FEDECHAR: Fédération charbonnière de Belgique.

R.A.St.H. : Rijksarchief Saint-Hubert.

(1) Note sur la position actuelle de la question de l'emploi de la main-d'oeuvre étrangère dans les charbonnages belges, 26.11.1923. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, roos, C, 2, 4.

toenemende concurrentie tussen de werknemers konden ze zo de minst eisende uitkiezen en aanwerven. Betere arbeidsvoorwaarden moesten dan niet toegekend worden. Dus een patronale aanwervingsstrategie die een manipulatie van de gunstige krachtsverhouding van de arbeidersklasse beoogde.

Voor Noord-Afrika, Oost-Europa en Italië vormden met hun massaal aantal werklozen recruiteringsvelden bij uitstek. In de loop van 1922 en 1923 werden een 4.000 Marokkanen en Algerijnen aangeworven (2). Deze mensen, op zoek naar een beter bestaan werden in de Franse havens, waar ze aan wal gingen, aangeworven voor de Belgische mijnen (3). Deze recruiting was aan geen enkele beperking onderworpen. Zowel de Belgische als de Franse overheid kenmerkten zich door een laissez-faire houding. De Italiaanse zowel als de Poolse overheid eisten evenwel een aantal garanties voor hun landgenoten, vooral op het gebied van het loon, de huisvesting, de arbeidsvoorwaarden en de werkzekerheid. Deze garanties zouden zich moeten concretiseren in een arbeidsverdrag. Als tegenprestatie zou zowel de Italiaanse als de Poolse overheid via hun emigrantendiensten waarborgen bieden aan de industriëlen betreffende de hygiënische, sociale en ook professionele kwaliteit van de emigrant (4).

De mijndirecties wilden zich evenwel niet binden aan dergelijke arbeidscontracten. De stijging van het aantal vreemde arbeiders in 1922 is dan ook vooral toe te schrijven aan individuele emigranten en Noord-Afrikanen (5). Het was dus vooral uit een negatieve motivatie, het ontwijken van een aantal vreemdelingeneisen dat de recruiting zich beperkte tot deze beide groepen. Dit hing nauw samen met het geloof dat het tekort op de arbeidsmarkt, althans in die mate slechts tijdelijk was. Als oorzaken werden aangewezen de emigratie van Belgische arbeiders naar Frankrijk en de piek in de vraag naar steenkool.

Het blijvende tekort aan mijnwerkers in de loop van 1923, ondanks het stopzetten van de exodus naar Frankrijk en de daling van de vraag naar steenkool deed het mijnpatronaat besluiten dat de desertie van de Belgische arbeiders uit de mijnen eerder een gevolg was van een mentaliteitsverschuiving dan van externe factoren. Het patronaat erkende dan ook het gebruik van vreemde arbeiders als een lange termijnoplossing voor een blijvend tekort op de arbeidsmarkt. De negatieve ervaringen met de Noord-Afrikanen en met de individuele emigranten, vooral op het vlak van de beroepsbekwaamheid bracht met zich mee dat de mijndirecties nu bereid waren om een

(2) Zie grafiek p. 468.

(3) La lutte contre le chômage, XIV, maart 1925, p. 33.

(4) La lutte contre le chômage, XIII, juni 1924, 2, pp. 34-35.

(5) Zie grafiek.

aantal garanties te bieden aan de vreemde arbeiders om in ruil hiervoor meer voor de mijnarbeid geschikte arbeidskrachten te kunnen recrutereren. De collectieve recrutering door of in samenwerking met de lokale autoriteiten kon immers een hogere kwaliteit van arbeidskrachten garanderen (6).

Ook de Belgische overheid was het idee van een georganiseerde en zorgvuldig geselecteerde emigratie genegen. De ongecontroleerde individuele emigratie, vooral uit Oost-Europa die haar oorsprong vond in de na-oorlogse ontredde en in de geblokkeerde emigratie naar de V.S. bracht voor de overheid immers een aantal nadelen met zich mee : enerzijds financiële lasten (opvang van zieken, behoeftigen...) anderzijds een overlading van de arbeidsmarkt in bepaalde sectoren (ondermeer diamant en kleding). Deze immigranten voelden zich immers niet geroepen om de specifieke lacunes in het arbeidsaanbod aan te vullen (7). De vakbonden stoorden zich eveneens aan de negatieve invloed van deze immigranten op de arbeidsmarkt. Zij eisten een strakke reglementering van de inwijking beperkt tot de essentiële behoeften van de industrie (8). De bovenvermelde belangen van de overheid lagen dus eveneens in deze lijn.

Pogingen om in 1923 en 1925 op wetgevend vlak hiervan iets te concretiseren zagen zich geconfronteerd met een keiharde oppositie vanuit de grootindustrie. Volgens hen sproten deze wetsvoorstellen voort uit een diep geworteld wantrouwen tegenover de Belgische industriëlen. In feite ging het hen om het tegengaan van de invloed van de overheid op het recrutereren van vreemde arbeiders. De vrijheid van de industriëlen moest behouden blijven. Zij zouden zelf wel beslissen wanneer vreemde arbeiders gerecruteerd werden. In het kader van de vrije markteconomie zou dit ook het nationale belang tegedokomen (9).

Niettegenstaande de harde oppositie tegen dit wetsvoorstel, werd ook in deze kringen de nood aan een beperkte reglementering erkend. Maar deze reglementering mocht in geen enkele mate de recrutering van vreemde arbeiders belemmeren. De absolute nood aan vreemde arbeiders moest verzekerd blijven (10). De eventuele regle-

(6) C.N.P.I., document 124, pp. 14-16. A.R.A., *Mijnadministratie - oud fonds*, nr. 972³.

(7) Moyersoën aan Jaspar, 12.7.1923, p. 3. A.B.Z., 2652 bis; Procès-verbal de la 2ème séance de la commission interministérielle, p. 2. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, blauw, C, 1.C, 1, 6D/59.

(8) *Le Peuple*, 28.6.1924/1,3.

(9) "Laissez-nous faire nos affaires nous-mêmes et ne nous livrez pas à l'arbitraire", C.N.P.I., document 153, pp. 3-7. A.R.A., *Mijnadministratie - oud fonds*, nr. 962³.

(10) C.N.P.I., document 133, p. 7. A.R.A., *Mijnadministratie - oud fonds*, nr. 970¹.

mentering zou enkel mogen gericht zijn op de voor hen ongewensten : zieke, onbekwame en subversieve vreemdelingen (11). De collectieve immigratie was volgens hen in staat door een zorgvuldige selectie deze ongewenste vreemdelingen te elimineren. De overheid sloot zich tenslotte maar aan bij deze beperkte controle. Vooral de stagnatie van de immigratie uit Oost-Europa maakte de situatie minder acuut (12). De noodzaak van het gebruik van vreemde arbeidskrachten om het tekort op de arbeidsmarkt op te vangen en de industriële produktie te verzekeren stond nu ook bij de overheid centraal.

Italië was het eerste land waarmee een officieus arbeidsverdrag werd gesloten. Tussen het Ministerie van Arbeid en het Algemeen Italiaans Uitwijkingcommissariaat werd een mondeling accoord gesloten. Alle aanvragen voor Italiaanse arbeiders werden gecentraliseerd en doorgegeven aan het Italiaanse consulaat. Na de goedkeuring door de Italiaanse overheid kregen de Italiaanse arbeiders de nodige documenten voor hun toegang tot en verblijf in België (13). Eind 1923 waren er reeds een 6.000 Italianen tewerkgesteld in de Belgische mijnen (14). Ook andere sectoren zoals de steengroeven, de bouw en de metaalindustrie maakten gebruik van deze collectieve recruteringsmogelijkheid (15). De gezondheid en de moraliteit van deze arbeiders was immers beduidend beter dan die van de andere immigranten (16). Enkel de beroepsbekwaamheid ontbrak, velen werden voor het eerst geconfronteerd met ondergrondse mijnarbeid en konden deze confrontatie maar matig appreciëren. Het gevolg was een afvloeiing van een groot deel van de oorspronkelijk voor de steenkoolmijnen gerecrueteerde Italianen naar andere sectoren (17). Deze uitgesproken sectoriële mobiliteit was een fenomeen dat zich ook bij de andere immigranten voordeed. Zolang er geen restrictieve reglementering of bindend arbeidscontract was, constateren we net zoals bij de Belgische arbeiders een sociale opgang : zich laten aanwerven in een minder zware industriële sector of zelfs het verkrijgen van het statuut

(11) C.N.P.I., document 124, p. 23. A.R.A., *Mijnadministratie - oud fonds*, nr. 9723.

(12) Moyersoen aan Jaspar, 12.7.1923, p. 3. A.B.Z., 2652bis.

(13) Main-d'oeuvre italienne. FEDECHAR, *fonds main-d'oeuvre étrangère*.

(14) Zie grafiek p. 468.

(15) La lutte contre le chômage, XIV, mai 1925, pp. 65-68.

(16) C.N.P.I., document 124, pp. 14-16. A.R.A., *Mijnadministratie - oud fonds*, nr. 9723.

(17) *Journal de Charleroi*, 7.10.1922; Directie Marcinelle-Nord aan Minister van Industrie en Arbeid, 25.5.1923. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, blauw, C, 1C, 1, 6D/59.

van kleine zelfstandige (18). Deze geringe beroepsbekwaamheid, soms zelfs afkeer voor de mijnarbeid maakte dat de Italianen, ondanks het feit dat ze de voorkeur genoten op de Noord-Afrikanen toch nog niet de ideale arbeidskrachten bleken.

Het mijnpatronaat richtte zijn aandacht nu op een andere nationaliteit : de Polen. Deze nationaliteit kon immers wel gekwalificeerde mijnwerkers leveren. Enerzijds waren er de mijnwerkers uit het bekken van Silezië en anderzijds de vele Polen die in de mijnen van het Ruhrgebied werkten. Vanaf 1880 kon dit industriebekken door een stijgende inwijking van Poolse arbeidskrachten uit Pozen en Oostpruisen, die toen nog deel uitmaakten van het Duitse rijk, z'n mijnindustrie op volle toeren doen draaien. Reeds eind 1922 werd door de Poolse overheid de mogelijkheid tot het recruterende van deze Polen ondergeschikt gemaakt aan het afsluiten van een arbeidsverdrag. Dit arbeidsverdrag zou enerzijds de Poolse overheid ertoe verbinden om waarborgen te bieden aan de industriëlen op sociaal, hygiënisch en professioneel vlak. Anderzijds zou het de Poolse met de Belgische arbeiders gelijkstellen, ondermeer op het vlak van de sociale verzekering (ouderdomspensioen, werkloosheidssteun...) (19). In 1919 was als gevolg van het uiterst prangende tekort aan arbeidskrachten in de Franse mijnen een dergelijk akkoord reeds afgesloten tussen Polen en Frankrijk (20). Maar met België vlotten de onderhandelingen niet zo best. Het grootste obstakel was de zware financiële last voor de Belgische schatkist die voortvloeyde uit een dergelijk akkoord. Het breidde de sociale zekerheid immers uit, waarbij de wederkerigheid feitelijk dode letter was daar de Belgische kolonie in Polen onbestaande was. Vooral het feit dat de vooral Poolse Joden die individueel geëmigreerd waren en tewerkgesteld werden in sectoren waar het nationaal arbeidsaanbod niet negatief was (o.a. diamant) ook van dit arbeidsverdrag zouden kunnen genieten maakte dat van een dergelijke overeenkomst niets in huis kwam. Ook zou een dergelijk akkoord met Polen snel een kettingreactie tot gevolg hebben. Ondermeer de Italiaanse overheid zou eveneens een dergelijk arbeidsverdrag voor haar emigranten opeisen (21).

Een volledig nieuwe situatie ontstond in de loop van 1923. De

(18) C. CASTIAU, *Pastorale et intégration. Eléments pour une histoire religieuse de l'immigration italienne en Belgique*, Rome, 1973, p. 2. (onuitgegeven proefschrift van de Université pontificale Gregorienne faculté d'histoire ecclésiastique).

(19) Poolse consul aan Heymans, 30.6.1923. A.B.Z., 2652bis.

(20) A. PAIRAULT, *L'immigration organisée et l'emploi de la main-d'oeuvre en France*, Paris, 1926, p. 48.

(21) Nota van buitenlandse zaken, 5.12.1922. A.B.Z., 2652bis. Nota van industrie en arbeid, 26.6.1923. A.B.Z., 2652bis.

Frans-Belgische Ruhrbezetting en het hieropvolgende passieve verzet van de Duitsers creëerde een allesbehalve rooskleurige situatie voor de daar aanwezige Poolse mijnwerkers. De Duitsers beschouwden de Polen immers als geheime bondgenoten van de bezetters. Dit was het gevolg van diverse factoren, ten eerste de politiek van het Warschauregime dat de bezetting steunde, vervolgens de goede behandeling van de Polen door de bezettingsmacht en de reeds bestaande vooroordelen. Dit resulteerde in een extreem vijandige houding van de Duitse bevolking die het leven van de Polen in het Ruhrgebied praktisch onmogelijk maakte. Na het opheffen van het passieve verzet en de normalisering van het economisch leven ging men over tot rationalisering van de mijnbouw. Massale ontslagen, die in de eerste plaats de Polen troffen waren hiervan het gevolg. Hun situatie werd acuut (22). De Poolse autoriteiten drongen er op aan dat België z'n grenzen zou openstellen. De eis om een arbeidsverdrag werd verdaagd, omwille van de problematische omstandigheden. De katholieke minister van Buitenlandse Zaken Jaspas verzette zich echter. Hij meende dat het tekort op de arbeidsmarkt slechts tijdelijk en beperkt was, zijn centrale bekommernis was de bescherming van de Openbare financiën. Jaspas wilde ten alle prijze vermijden dat het invoeren van vreemde arbeiders de arbeidsmarkt in die mate zou verstoren dat de overheidsuitgaven voor werkloosheid zouden toenemen (23).

De industriële kringen stelden echter dat de nood aan vreemde arbeiders, door de desertie van de traditionele mijnwerkersbevolking en door de beginnende exploitatie van het Limburgse bekken (toen reeds 2 zetels) hoogdringend was. Het ging volgens hen allesbehalve om een tijdelijk randfenomeen, de mijnindustrie moest zich dan ook verzekeren van de invoer van stabiele en gekwalificeerde arbeidskrachten. De zogenaamde Ruhrpolen boden deze garantie (24). Onder druk van de minister van Arbeid en Industrie Moyersoen zette de Ministerraad tenslotte op 22 december 1923 het licht op groen voor een intensieve recrutering van deze Polen (25). De nagestreefde stabiliteit van deze Polen werd bevorderd door het feit dat zij in te-

(22) C. KLESSMAN, *Polnische Bergarbeiter in Ruhrgebiet 1870-1945*, Göttingen, 1978, pp. 161-168.

(23) Note relative à l'introduction en Belgique de la main-d'oeuvre polonaise, p. 1. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, blauw, C, 1C, 1, 6D/59.

(24) Note de 13.11.1923. Note de 10.12.1923. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, blauw, C, 1C, 1, 6D/59.

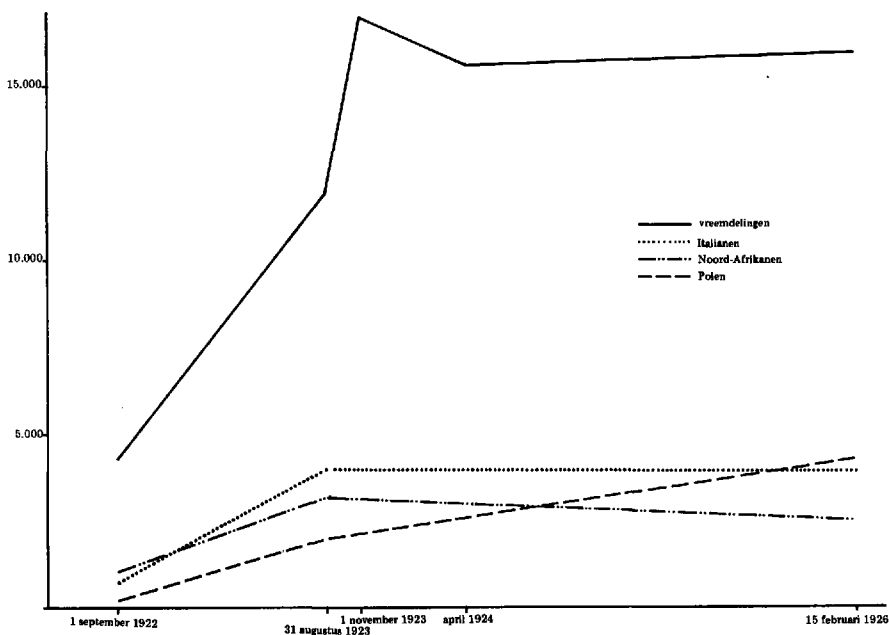
(25) Theunis aan Jaspas, 12.12.1923. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, blauw, C, 1C, 1, 6D/59.

genstelling tot de Italianen en Noord-Afrikanen vergezeld waren door vrouw en kinderen.

De conjuncturele ommekeer kondigde zich echter reeds aan. De wereldcrisis van 1924 had zware repercussies op de vraag naar steenkolen. De Belgische kolen werden zelfs in eigen land ten dele weggeconcurrereerd door de Franse kolen, maar vooral door de herneming van de produktie in het Ruhrgebied. Deze produktie bereikte ons via de normale handel, maar tevens en voornamelijk door de invoer van Duitse kolen in het kader van de herstelbetalingen. De gevolgen op de arbeidsmarkt werden vrij vlug duidelijk, vooral in het verouderde bekken van de Borinage werden heel wat mijnwerkers ontslagen. Desondanks werd de hierboven aangestipte recruiteringspolitiek, namelijk het creëren van een stabiele mijnwerkersbevolking, die erop gericht was de produktie in stand te houden op lange termijn, duidelijk gevolgd. Tijdens deze crisisjaren daalde het aantal vreemde arbeiders van 17.020 in november 1923 naar 15.994 in februari 1926, hiermee gepaard constateren we een belangrijke verschuiving qua nationaliteit onder de vreemde mijnwerkers. Terwijl het totaal aantal vreemdelingen dus met meer dan 1.000 daalde steeg het aantal Polen in diezelfde periode met 1.500 personen (van 2.709 tot 4.394). Een treffende illustratie van de bekommernis om de vreemdelingen tot een stabiel en rendabel deel van mijnwerkersbevolking te vormen. De vreemde arbeiders moesten niet langer alleen de tijdelijke nood lenigen, maar werden duidelijk gevaloriseerd als een inherent deel van de mijnwerkerspopulatie (26).

(26) Zie grafiek p. 468.

HET AANTAL VREEMDE ARBEIDERS IN DE BELGISCHE MIJNEN 1922-1926

De geschetste krachtlijnen van het recruteringsbeleid in de periode 1922-1926 worden duidelijk geïllustreerd door de numerieke gegevens verwerkt in deze grafiek (27).

(27) Tellingen van het aantal vreemde arbeiders in de mijnen in september 1922, in april 1924 en van 4 tot 11 november 1923. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, roos, C, 2, 4. Telling van het aantal vreemde mijnwerkers op 15 februari 1926. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, roos, E, 2, 3.

II. EEN TOENEMENDE TEWERKSTELLING VAN VREEMDE ARBEIDERS 1926-1930

Vanaf 1926 kende de economie een gevoelige verbetering. Bijna alle sectoren van het economisch leven kenden in de periode 1927-1930 een belangrijke bloei. De schaarste op de arbeidsmarkt hierdoor ontstaan accentueerde voor een aantal sectoren een prangend probleem. Voor de steenkoolsector een tekort aan ondergrondse arbeiders en voor de metaalindustrie een tekort aan ongeschoolde arbeiders. Meer en meer hadden de Belgische arbeiders immers de mogelijkheid zich uit deze ongezonde en gevaarlijke, maar daarom niet beter betaalde arbeidscategorieën terug te trekken.

De recrutering van Italianen werd, naast het feit dat ze niet aan alle verwachtingen voldeden, getroffen door een aantal beperkingsmaatregelen uitgaande van het fascistisch regime. Italië moest niet langer dienen als visvijver voor demografisch verzwakte landen (28). Polen had echter nog voldoende arbeidskrachten beschikbaar. Er werd onderhandeld om de toelating te krijgen om over te gaan tot een massale recrutering. De Poolse eis voor een uitgebreid arbeidsverdrag werd opgegeven en ze stelden zich tevreden met een kopie van het Italiaans akkoord. Een bijkomend voordeel werd toegekend aan de werkgevers, in tegenstelling tot de Italianen werden de Polen contractueel verbonden tot minstens 1 jaar mijnarbeid. De stabiliteit van de immigranten moest immers bevorderd worden. Ook met Tsjecho-Slovakije en Joegoslavië werden dergelijke accoorden gesloten (30). Als gevolg hiervan nam de recrutering in deze landen sterk toe. Daarnaast bleef de individuele immigratie een niet te onderschatten bron van arbeidskrachten. De gevolgen van beide vormen van inwijking logen er niet om. In 1930 stelden de mijnen 29.481 vreemdelingen te werk. Ook in de metaalindustrie en de bouw was de tewerkstelling van vreemde arbeiders geen onbekend fenomeen. In 1930 waren reeds 20% van de metaalarbeiders of 14.702 personen niet van Belgische nationaliteit, in de bouw 6.217 vreemde arbeiders of 7,6% van het totale aantal bouwvakkers (31).

De patroons konden zo de gunstige krachtspositie van de arbeidersklasse als gevolg van de schaarste op de arbeidsmarkt manipuleren. De vreemde arbeiders werden niet alleen aangewend om de concurrentie op de arbeidsmarkt te verhogen; ook kwalitatief poog-

(28) C. WOOG, *La politique d'émigration de l'Italie*, Paris, 1930, pp. 115-116.

(29) *Le progrès social*, XIX, 1930, 14, pp. 223-225.

(30) *Le progrès social*, XIX, 1930, 14, pp. 188-209.

(31) W. LEEN, *Het verrichten van arbeid door vreemdelingen*, Antwerpen, 1937, pp. 12-15.

den de patrooms de vreemde arbeiders te gebruiken als gewillige arbeidskrachten. Met de steun van de consulaten en religieuzen werden geïsoleerde gemeenschappen opgericht die het absolute behoud van de eigenheid van de vreemdelingen op het hoog hadden. Naast de specifieke woonsituatie zorgden religieuze, sportieve, culturele en bijstandsorganisaties ervoor dat de vreemdelingen een leven leidden dat volledig losstond van dat van de autochtone bevolking (32). Deze segregatie was, naast het feit dat ze nooit waterdicht tot stand kon gebracht worden, evenwel nog geen garantie voor het uitblijven van sociale onrust onder de vreemdelingen. Aanvullend hierop dwongen men ook brutaler de onderworpenheid af. Het inhouden van de identiteitspapieren bij de aanwerving was hiertoe een geijkte taktiek (33). De verbintenis die de patrooms aangingen om de overkomst van de echtgenoten van de gehuwde arbeiders te bespoedigen stond natuurlijk niet los van het gedrag van deze arbeiders (34).

Maar de ultieme maatregel was de uitwijzing. De vreemdelingenwet van 12 februari 1897 stelde dat de in België verblijvende vreemdelingen konden uitgewezen worden indien ze de openbare orde stoorden. De term "verstoring van de openbare orde" was evenwel voor interpretatie vatbaar, maar de negatieve gevolgen van deze repressieve politiek op de organisatie van de vreemdelingen in de communistische partij, maar ook in de socialistische organisaties en vakbonden waren niet onbeduidend (35). Deze uitwijzingen van politiek, maar ook louter syndicaal actieve vreemdelingen waarbij ook de angst sfeer die hierdoor gecreëerd werd belangrijk was, kaderde binnen een patronale strategie die zich van gewillige arbeidskrachten wenste te verzekeren.

Als antwoord op deze patronale uitdaging wilden de communisten de vreemde arbeiders organiseren en mobiliseren binnen een gemeenschappelijk arbeidsfront, waarbij ook eisen eigen aan de vreemde arbeiders werden overgenomen. Gebruikmakend van ondermeer Poolse en Italiaanse partijleden, die tot Belg genationaliseerd waren voerden ze een actieve propaganda onder de vreemde arbeiders.

(32) R.A.St.H., *fonds Ressaix*, personnel copie des lettres décembre 1929 au 2 septembre 1930, no. 86, 83; J. JACQUEMYNS, *La vie sociale dans le Borinage houillier*, Brussel, 1939, p. 123 en 420; *L'ouvrier mineur*, XXXIII, 1937, 10, p.3.

(33) *Parlementaire annalen - Kamer - 12 februari 1929*, p. 621.

(34) "Nous regrettons ne pouvoir intervenir dans les frais de voyage des femmes d'ouvriers tchéco-slovaques, cette main-d'oeuvre nous ayant occasionné trop de déboires jusqu'à présent". G. Leheuwe, directeur beheerder van Ressaix aan Deschamps, secretaris van de steenkoolfederatie van het centrumbekken, 29.4. 1929. R.A.St.H., *fonds Ressaix*, personnel - copie des lettres, 25 avril 1929-décembre 1929, p. 5.

(35) *Droit d'asile*, septembre 1929, p. 3.

ders (36). Een onverdeeld internationalisme samen met een agitatie die specifiek tot de vreemdelingen gericht was, maakte dat de sympathie voor de communisten onder de vreemde arbeiders snel toenam. Ondanks het gevaar voor uitwijzing telde de K.P.B. in 1931 600 niet Belgische militairten, ongeveer de helft van het totale aantal K.P.B.-leden (37).

Ook de socialistische vakbeweging richtte zich tot de vreemdelingen. In 1926 werd door de Syndicale Commissie een buitengewoon congres samengeroepen die de strategie van de vakbeweging zou moeten uitstippelen. Het recruterende van vreemde arbeiders als patronale strategie werd duidelijk doorzien, waarbij het bestaan van een ongeorganiseerde massa vreemdelingen erkend werd als een potentiële bedreiging voor de arbeidsvoorwaarden. De beleidslijn toen vastgelegd bestond uit twee luiken, enerzijds het erkennen van de nood van de industrie aan vreemde arbeiders, waarbij deze enkel en alleen als aanvullende arbeidskrachten mochten beschouwd worden. Hiertoe zou een paritair samengestelde immigratieraad moeten opgericht worden die de inwijking scherp zou moeten reguleren en controleren (38). De vrij volledige tewerkstelling tot 1930 maakte dat de realisatie van deze eis op de lange baan werd geschoven. Het probleem bleek niet zo acuut. Anderzijds legde het congres de aandacht op de organisatie van de vreemde arbeiders. Een aantal initiatieven werden genomen. Naast meetings, pamfletten en affiches in de verschillende talen werd in 1928 in samenwerking met het I.V.V. een bestendig secretaris aangeworven voor het organiseren van de Italiaanse arbeiders. Deze secretaris Silvio Barro, een uiterst gematigd socialist werd echter scherp gehekeld door de communisten, de belangrijkste fractie binnen de Italiaanse immigratie. De resultaten waren dan ook beperkt (39). Ook voor de Polen zou in overleg met de Poolse vakbeweging een bestendig propagandist aangeworven worden (40). De onwil van de belanghebbende centrales om financieel over de brug te komen maakte de realisatie van dit plan echter onmogelijk.

(36) De roode mijnwerker, april 1930; De gazet van Hasselt, 24.4.1930/1,1-2.

(37) A. MORELLI, *Les groupes italiens dans le parti communiste belge avant 1940*, p. 26 (apart genummerd exemplaar).

(38) P. VAN MALDERE, "La main-d'oeuvre étrangère en Belgique", *L'avenir social*, III, 1926, 4, p. 91; De Belgische vakbeweging, 1926, 26, p. 388.

(39) De Belgische vakbeweging, 1927, 24, pp. 355-356. De Belgische vakbeweging, 1936, 14, p. 255.

(40) De Belgische vakbeweging, 1927, 11, pp. 161-162.

De christelijke vakbond nam, alhoewel minder uitgesproken, eenzelfde beleidslijn aan : organisatie van de vreemde arbeiders, die enkel en alleen als aanvullende arbeiders mochten beschouwd worden (41). Deze voorwaarden die zowel bij de christelijke als bij de socialistische vakbond in deze voorspoedige jaren op een weinig doortastende manier werden gesteld zullen tijdens de crisisjaren hun reikwijdte op een dramatische manier concretiseren.

III. DE VREEMDE ARBEIDERS ALS LAST IN DE CRISISJAREN 1930-1935

Reeds bij de aanvang van de crisis begon de overheid voor het eerst daadwerkelijk initiatieven te ontplooiën op het vlak van het vreemdelingenbeleid. Het K.B. van 15 december 1930 beperkte de toegang tot België voor nieuwe immigranten. Deze mochten slechts het land binnen, mits een voorafgaande toelating van de Minister van Justitie. Hiervoor moesten zij een arbeidscontract, goedgekeurd door de Minister van Nijverheid, Arbeid en Sociale Voorzorg kunnen voorleggen, samen met een medisch attest en een getuigschrift van goed gedrag en zeden (42). Zeker vanaf 1932, toen de werkloosheid dramatische proporties begon aan te nemen werden dergelijke toelatingen nog uiterst zelden uitgereikt. De jacht op de illegalen werd ingezet. Regelmatige razzia's in de vreemdelingenbuurten maakten dat heel wat illegalen het land daadwerkelijk moesten verlaten (43).

De patroons, zeker die in de mijnsector reageerden in eerste instantie weinig positief tegenover dit overheidsingrijpen (44). De crisis in de mijnen was immers toen nog sluimerend. Arbeidskrachten waren er in deze sector nog altijd niet in overvloed. De productie werd niet afgeremd, weliswaar leidde dit tot een ophoping van de stocks maar men geloofde nog steeds in de herneming van de economische activiteit. Slechts vanaf 1932 werden ook in de mijnsector arbeiders ontslagen.

De afdankingen van Belgische mijnwerkers, ondanks het feit dat de vreemde arbeiders in ruimere mate het slachtoffer waren van de afname van de tewerkstelling, schoot bij heel wat Belgische arbeiders en ook bij de vakbonden in het verkeerde keelgat. Het stopzetten van de immigratie door het K.B. van 15 december 1930 bleek voor velen

(41) *Le Franc-Mineur*, XX, 1931, 7, p. 3; *Volksgazet*, 30.8.1932.

(42) *Belgisch Staatsblad*, 15.1.1931, pp. 184-186.

(43) *Le Soir*, 17.3.1933/1, 6-7.

(44) *Entretien avec Mr. COOL*, 10.2.1932. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, roos, C, 2, 5/2.

slechts een eerste stap. Zo eisten de socialistische Mijnwerkerscentrale van de Borinage en de christelijke Vrije Mijnwerkers de vervanging van de vreemde mijnwerkers door werkloze Belgen (45). Ook in andere belanghebbende sectoren nam de agitatie tegen de vreemdelingen toe (46). De socialistische mijnwerkerscentrale hield nationaal deze eis tot vervanging van de vreemdelingen door werkloze Belgen nog in beraad, niet uit principiële of humanitaire redenen, maar omdat ze zich afvroeg of deze eis wel realistisch was (47).

De vreemde arbeiders konden dus duidelijk op weinig steun rekenen bij de vakbonden. De eis "Vreemdelingen buiten" werd meer en meer uitgesproken bij alle belanghebbende centrales. Zo hield de nationale leiding van de Mijnwerkerscentrale niet lang vast aan de reserves die ze begin 1932 had geuit. De staking in de zomer van 1932 speelde hierbij een kristallisatierol. Deze spontaan ontstane staking die vrij vlug uitgroeide tot een langdurige algemene staking illustreerde de tragische kloof tussen de basis en de leiding. De basis die een verdere aftakeling van haar levensstandaard niet meer nam en de leiding die deze stakingsbeweging zoveel mogelijk wenste af te remmen daar ze bij afwezigheid van enig ernstig crisisalternatief niet wist wat aan te vangen met deze krachtontplooiing van de arbeidersklasse. De enige mogelijkheid voor de vakbonden om hun aanhang niet te verliezen onder de militante mijnwerkers was het afwentelen van het werkloosheidsprobleem op de niet georganiseerde en weerloze vreemde arbeiders. Reeds bij het prille begin van deze staking werd de eis van een hertewerkstellingsplan gelanceerd waarbij de ongehuwde vreemdelingen de plaats zouden moeten ruimen voor de Belgen (48). Deze eis was een constante in deze meer dan 2 maanden durende staking en behoort tot de belangrijkste verworvenheden van de vakbonden tijdens deze staking (49).

Direct na de staking werd dit zogenaamde hertewerkstellingsplan uitgevoerd in het zwaarst door de werkloosheid getroffen bekken, de Borinage. De patroons stelden een belangrijke beperking, nl. de vreemdelingen die niet meegestaakt hadden kregen geen ontslag. Een prachtige illustratie van de poging van het patronaat om zich van ge-

(45) Commission de la main-d'oeuvre étrangère dans les mines, 16.2.1932, p. 3. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, roos, C, 2, 2.

(46) De Belgische hout- en bouwwerker, september 1930, p. 2 en 6.

(47) Comité National, 28.4.1932, pp. 214-217. Livre des procès-verbaux du Comité National de la Centrale Syndicale Nationale des travailleurs des Mines de Belgique.

(48) Entretien chez M. Ministre, 4.7.1932. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, roos, C, 2, 2.

(49) Comité National, 5.8.1932, pp. 235-236. Livre des procès-verbaux de la Centrale des Mineurs du Borinage.

willige arbeidskrachten te verzekeren (50). De resultaten van dit her-tewerkstellingsplan waren niet onbeduidend. Er werden immers heel wat vreemde arbeiders ontslagen. Terwijl er in juni 1932 nog 2.216 vreemde mijnwerkers in het bekken van Bergen tewerkgesteld waren, was hun aantal in december 1932 gedaald tot 1.748 (= 79% van juli), vooral Noord-Afrikanen, Tsjechen en Joegoslaven kregen de bons. Het aantal Belgen bleef echter constant (51). Wanneer ook in de andere bekkens de werkloosheid ernstige proporties aannam drongen de mijnwerkersvakbonden sterk aan op het principiële eerst ontslaan van de vreemdelingen. Moreel gesteund door de overheid die de werkloosheidslasten zoveel mogelijk wenste te beperken werd er onderhandeld met het mijnpatronaat. Deze speelden in zekere mate in op de wensen van de beide vakbonden. Terwijl er in december 1930 nog 29.940 vreemdelingen in de Belgische mijnen werkten was dit in december 1935 gedaald tot 19.170. Dus een daling van bijna 35%, terwijl de Belgische arbeiders "slechts" met 20% daalden (52).

Maar deze tegemoetkomende houding van het patronaat kende haar grenzen. Ondanks de stijging van de volledige, maar ook van de gedeeltelijke werkloosheid weigerden de patroons in de tweede helft van 1934 de Belgen nog verder van een voorkeursbehandeling te laten genieten. De vreemde arbeiders zou men moeten laten vervangen door werkloze Belgen die bij de eerste de beste gelegenheid de mijnen zouden verlaten. De vreemde arbeiders daarentegen waren een garantie voor de mijnen, eerst en vooral op korte termijn. Bij een herleving van de economie zouden zij immers in de mijnen blijven (53). Maar ook op lange termijn waren de vreemde arbeiders een garantie voor de mijnen. "Ils comptant revenue sur les enfants de ces étrangers pour peupler les mines à l'avenir" (54).

De vakbonden drongen er op aan dat de patroons verder zouden gaan met het progressief ontslaan van de vreemde arbeiders. De overheid die deze tewerkstellingspolitiek genegen was twijfelde echter of ze haar morele steun zou hard maken. Budgettaire bekommernissen en ook overwegingen op het vlak van de sociale zekerheid konden

(50) Conseil régional mixte de l'industrie charbonnière du Couchant de Mons, sous-commission, 4.10.1932, p. 2. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, roos, C, 2.

(51) FEDECHAR, tellingen van het aantal vreemde mijnwerkers op 31 maart 1932, 31 maart 1933, 31 juli 1932 en 31 december 1932.

(52) FEDECHAR, evolutie van het aantal tewerkgestelde arbeiders in de kolonmijnen vanaf 1920; FEDECHAR, telling van het aantal vreemde arbeiders op 30 september 1930; Statistisch Bulletin, XXIII, 1937, 3, pp. 4-5.

(53) Réembauchage, 29.10.1933. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, roos, C, 2,3.

(54) Téléphone à M. Balle, 24.7.1934. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, roos, C, 2, 3.

niet opwegen tegen hun twijfels. "La question est délicate... Il faudrait s'abstenir de toute mesure qui pourrait provoquer à l'étranger des représailles dangereuses par nos nationaux... La main-d'oeuvre étrangère en Belgique ne peut être considérée comme un des causes principales de la crise. Les chômeurs étrangers sont peu nombreux. Les étrangers remplissent des métiers très durs tel que : mineurs, métallurgistes, etc... délaissés par nos nationaux" (55).

Wel werd de noodzaak ingezien om een effectieve controle op de vreemdelingen door te voeren. Dit werd beoogd door het K.B. van 14 augustus 1933. Alle vreemdelingen moesten zich inschrijven in het vreemdelingenregister. Ze kregen dan een bewijs van inschrijving dat gold als een tijdelijke verblijfsvergunning voor 6 maanden. Zonder oppositie van de Minister van Justitie kon deze tijdelijke verblijfsvergunning telkens voor 6 maanden verlengd worden. Deze verlenging kon echter maar plaats vinden, wanneer een aanvraag voor het bekomen van een identiteitskaart nog in behandeling was. Het centrale element in deze wet was immers deze speciale identiteitskaart voor de vreemdelingen. Het toekennen van deze kaart, die ook de inschrijving in het bevolkingsregister betekende was afhankelijk van de toelating van de Minister van Justitie en moest iedere twee jaar vernieuwd worden (56). Door deze wet bleef er van het juridisch statuut van de vreemdeling weinig over, zijn recht op verblijf was volledig afhankelijk van de willekeur van de Minister van Justitie (57). Het K.B. van 15 februari 1935 voerde een verdere controle in, nu op de tewerkstelling van vreemdelingen. Niet enkel de recente immigratie was onderhevig aan een beperking van het recht op arbeid, ook de vreemdelingen die nog niet in het bezit waren van de speciale identiteitskaart voor vreemdelingen werd de verplichting opgelegd, voorafgaandelijk aan hun tewerkstelling daartoe toelating te bekomen van de Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg. Eenzelfde toelating werd vereist voor elke verandering van werkgever en beroep (58). Dit betekende dus dat de vreemde arbeiders in het bezit moesten zijn van ofwel de speciale identiteitskaart voor vreemdelingen, ofwel een arbeidsvergunning. Een effectieve controle op de vreemde arbeidskrachten was nu mogelijk.

(55) Conclusions de l'enquête sur l'état de misère, 31.5.1933, p. 8. A.R.A., *Papieren Jaspar H.*, nr. 81, chômage.

(56) Belgisch Staatsblad, 1933, pp. 4102-4106.

(57) Zo werd de uitwijzing van een aantal Belgische arbeiders in Duitsland gevolgd door het weigeren van een verblijfsvergunning aan een aantal Duitsers die in België werkten. Conseil des Ministres, 25.10.1933, p. 1. A.R.A., *Papieren Ch. de Broqueville*, nr. 674.

(58) Belgisch Staatsblad, 1935, pp. 879-883.

Ondertussen was de twijfelende houding van de overheid om effectief het ontslag van de vreemdelingen af te dwingen onder druk gezet door de weigering van het mijnpatronaat om de vreemdelingen nog verder systematisch als eersten te ontslaan. Deze obstructiepolitiek, samen met de toenemende werkloosheid, maakte dat de regering met dwangmaatregelen dreigde. Deze dreiging werd geconcretiseerd door de uitvaardiging op 8 december 1934 van een K.B., waarbij de Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg er toe gemachtigd werd om voor elk bedrijf het percentage vast te stellen van de vreemde arbeiders, met het oog op het vervangen hunner excedenten door werklozen. Evenwel zonder directe toepassing sloot dit K.B. aan bij de vakbondseis "het vervangen van de vreemde arbeiders te bevorderen door Belgische werklozen... Het nagestreefd nuttig gevolg is dus, vooral een opslorping van de werkloosheid en van de lasten die deze voor de gemeenschap medebrengt" (59).

De socialistische en christelijke vakbond waren dan ook tevreden met dit K.B. Zij drongen aan op een zo snel mogelijke toepassing van deze wet (60). De houding van de industriëlen was negatief. Zij beschouwden het ontslag van de vreemdelingen als een efficiënt middel ter bestrijding van de werkloosheid, evenwel zonder in eigen vlees te snijden. De nodige beperkingen werden dus door de patroons gesteld. Vooral de vertegenwoordiger van de grootindustrie, de C.C.I. verzette zich scherp tegen dit K.B. Vooral de simplistische redenering "elk ontslag van een vreemde arbeider is een Belgische werkloze minder" werd scherp gehegeld. Samen met deze geringe ruilbaarheid van de vreemde arbeiders werden de mogelijke represaillemaatregelen en de al of niet op korte termijn te verwachten verbetering van de economie naar voor geschoven als de grenzen waarbinnen de overheid moest werken (61).

Desondanks werd op 23 augustus 1935 door de socialistische Minister van Arbeid en Tewerkstelling Delattre een M.B. uitgevaardigd waarbij het maximum aantal vreemde arbeiders die mochten tewerkgesteld worden in de verschillende bekkens bepaald werd. Dit betekende het ontslag van meer dan 3.000 vreemde arbeiders (62). De vakbonden juichten deze maatregel toe en wensten zelfs een uitbreiding van dit M.B. tot de steengroeven en de bouw (63). De

(59) Belgisch Staatsblad, 1935, pp. 6501-6503.

(60) De vrije mijnwerker, XVI, 1935, 5, p. 14.

(61) M. GOTTSCHALK, *La remise des chômeurs au travail*, Brussel, 1935, p. 71.

(62) Belgisch Staatsblad, 1935, pp. 5381-5383.

(63) Le Carrier, LVII, 1936, 2, p. 2; De strijdkreet, XXV, 1935, 10, p. 2.

patroons moesten er zich, alhoewel kwaadschiks, bij neerleggen en vele vreemdelingen kregen dan ook hun ontslagbrief (64). Het officieel karakter van deze ontslagen had belangrijke diplomatieke interventies tot gevolg. De mijndirecties en de ministers kregen bezoek van woedende consuls. Minister Delattre haastte zich om de negatieve neveneffecten te beperken. De mijndirecties kregen nieuwe richtlijnen. Fransen, Luxemburgers en Nederlanders mochten niet ontslagen worden, omdat de gevolgen van eventuele represaillemaatregelen te groot konden zijn. Er moest immers vermeden worden dat de vele Belgen die in deze landen hun brood verdienden, indirect het slachtoffer zouden zijn van dit ministerieel besluit (65). Ook Italianen mochten niet ontslagen worden. Een op 27 juni 1935 gesloten handelsakkoord met Mussolini bevatte immers een geheime clausule. Wanneer de Belgische overheid de werkzekerheid van de Italiaanse mijnwerkers verzekerde zou Italië jaarlijks de productie van deze Italianen afnemen, nl. 1 miljoen ton steenkool (66). In het licht van deze vrij ingrijpende beperkingen (samen met verdere diplomatieke moeilijkheden) werd op 27 september 1935 de toepassing van dit M.B. maar ingetrokken (67). De overheid drong nu aan "de n'appliquer l'arrêté qu'avec une extrême prudence et de ne pas indiquer comme raison de licenciement de l'ouvrier l'application de l'A.M. du 23 août. On peut indiquer par exemple "reduction de personnel". De patroons weigerden dit evenwel (68). Het probleem loste echter zichzelf op. De gunstige omslag van de economie na de devaluatie van maart 1935 maakte dat de verdere afdanking van vreemde arbeiders niet meer noodzakelijk was.

IV. EEN BEKNOPTE HERHALING VAN HET GEKENDE STRAMIEN, HET CONJUNCTURELE TEWERKSTELLINGBELEID 1936-1940

De ervaringen opgedaan tijdens de crisisjaren, in het bijzonder het weinig succesvolle experiment met de contingentering maakte dat de overheid zich in deze korte periode van relatieve voorspoed voor eens en voor altijd wenste te wapenen om de tewerkstelling van vreemde arbeiders te doen afstemmen op haar belangen. Op wetge-

(64) Raven aan Delattre, 11.10.1935. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, roos, C, 2, 5/1.

(65) Tréfois aan l'ingénieur en chef, 3.10.1935. R.A.St.H., *fonds administration des mines*, ancien 5ème, ouvriers étrangers.

(66) Ph. VAN ISACKER, *Tussen Staat en Volk*, Antwerpen, 1953, pp. 159-164.

(67) Ingenieur eerste district aan hoofdingenieur, 14.10.1935, p. 3. R.A.St.H., *fonds administration des mines* - ancien 5ème, ouvriers étrangers.

(68) Main d'oeuvre étrangère dans les mines, 2.10.1935, pp. 2-3. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, roos, C, 2, 5/1.

vend vlak werd een definitieve regeling uitgewerkt door het K.B. van 31 maart 1936. Het K.B. van 15 december 1930 was een regeling voor de nog in het buitenland verblijvende vreemdelingen, die in België wensten tewerkgesteld te worden; het K.B. van 15 februari 1935 deed een gelijkaardige regeling gelden voor een bepaalde categorie vreemdelingen, die reeds in ons land verbleven en tenslotte bracht het K.B. van 31 maart 1936 een reglementering voor alle vreemde arbeiders zonder onderscheid. Hierbij werd een systeem ingevoerd van een dubbele voorafgaande toelating, zowel voor de buitenlandse werknemers, als voor de werkgevers. Alle arbeiders die reeds 10 jaar in België verbleven kregen automatisch deze toelating. De geldigheid van de arbeidsvergunning was in tweeërlei opzicht beperkt. Enerzijds betreffende de tewerkstelling, bij iedere verandering van betrekking — ook binnen dezelfde beroeps categorie — moest een nieuwe toelating worden aangevraagd. Anderzijds in duur, een dergelijke arbeidsvergunning was slechts 2 jaar geldig. De vreemde arbeider die de arbeidsvergunning geweigerd werd moest binnen de 30 dagen het land verlaten. De kosten van de repatriëring werden door de overheid gedragen. Twee cruciale vernieuwingen in het vreemdelingenbeleid waren : - De wet van 1897 werd grondig gewijzigd. Nu konden ook vreemdelingen aan wie een arbeidsvergunning geweigerd werd uitgewezen worden.

- Op een enkele uitzondering na, was het de patroon die de aanvraag voor arbeidsvergunning moest indienen (69).

De criteria om een arbeidsvergunning toe te kennen of te weigeren waren nergens vastgelegd. De Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg genoot hierin een vrijwel onbegrensde macht. In feite werd het beleid bepaald door de cijfers van openstaande betrekkingen. Dit K.B. legde dan ook de basis voor een conjunctureel tewerkstellingsbeleid. Bij de invoering van deze reglementering dacht men eraan 5% van de 80.000 vreemdelingen die een arbeidsvergunning zouden aanvragen te kunnen uitwijzen en ze door een paar duizend Belgische werklozen te vervangen (70).

De vakbonden contesteerden de door dit K.B. geïntroduceerde rechtsonzekerheid van de vreemdelingen in minimale mate. De mogelijkheid tot uitdrijving van de overtollige vreemde arbeiders kaderde immers binnen hun visie op de vreemde arbeiders, nl. als aanvullende arbeidskrachten. Deze in se conjuncturele notie, die binnen de Mijnwerkerscentrale wel genuanceerd werd vond men terug in deze wetgeving van 1936. Maar de vakbonden ijverden voor een immigratiebe-

(69) Belgisch Staatsblad, 1936, pp. 2320-2324.

(70) Nota van het Ministerie, 25.3.1936, p. 4. Ministerie van Arbeid, *chômage*.

leid waarin ook zij medezeggenschap hadden. Niet alleen eisten zij dat de aanvraag voor een arbeidsvergunning enkel en alleen door de vreemde arbeider zelf moest ingediend worden, maar ook moest de uiteindelijke beslissing genomen worden door de overheid, in overleg met de patroons- en vakbondsvertegenwoordigers. Het patronaal monopolie op het aanvragen van arbeidsvergunningen stelde de vreemde arbeiders in een volledig afhankelijke positie. Daar het niet in het bezit zijn van een arbeidsvergunning ook de uitdrijving betekende waren veel vreemdelingen tot heel wat bereid om toch maar een patroon te vinden die voor hen een arbeidsvergunning aanvroeg. Het protest van de vakbonden beoogde dus het aan banden leggen van dit patronale monopolie (71).

De eerste confrontatie tussen de vakbonden en de patroons omwille van het recruterende van vreemde arbeiders liet niet lang op zich wachten. Reeds in mei 1936 vroegen een aantal mijnen toelating om vreemde arbeiders te recruterende (72). Door de invoering van de 45-urenweek werd het tekort aan arbeidskrachten dreigend. Het steenkoolpatronaat verklaarde dat ze 10.000 vreemde arbeiders nodig had om de produktie op peil te houden. Ze overstelpten de Minister van Arbeid Delattre met waarschuwingen over dreigende tekorten aan steenkolen. De situatie begon, volgens hen catastrofaal te worden. Er moesten dringend vreemde arbeiders gerecrueteerd worden (73). Zowel de christelijke als de socialistische vakbond verzetten zich hiertegen. Niet alleen de werkloze mijnwerkers, maar ook van de duizende andere werklozen konden er omgeschoold worden tot kolenhouwers, de belangrijkste categorie waarvan er een tekort was. Voorwaarden hiertoe waren, volgens beide vakbonden, een betere transportregeling, samen met betere arbeidsvoorwaarden en hogere lonen (74). Aan de laatste 2 voorwaarden werd in zekere mate tegemoetgekomen. Met de arbeidsduurvermindering en het optrekken van de loonbarema's als belangrijke nieuwe troeven werd een intensieve recruteringscampagne op touw gezet om zoveel mogelijk Belgen tot de mijnarbeid te stimuleren. Hoe dan ook, deze intense promotieactie leverde bitter weinig aanwervingen op (75).

(71) De Belgische vakbeweging, 1937, 6, pp. 181-182; De Belgische vakbeweging, 1937, 7, p. 210.

(72) Charbonnages de Winterslag aan Raven, 28.5.1936. A.R.A., *fonds mijnadministratie*, roos, C, 2, 5/1.

(73) Parlementaire handelingen - Kamer - 11 februari 1937, pp. 623-625.

(74) L'ouvrier mineur, XXXIII, 1937, 1, p. 6.

(75) L. MINTEN, *De stakingen in de Limburgse steenkoolmijnen tijdens het interbellum*, Leuven, 1984, p. 183 (onuitgegeven proefschrift KUL, sectie geschiedenis).

De Vrije Mijnwerkers waren, gezien de preciaire situatie waarin de steenkoolindustrie zich bevond, bereid om afwijkingen op de 45-urenweek te tolereren. De Mijnwerkerscentrale verzette zich hier echter met klem tegen. Zij moesten dan ook als enige oplossing om het arbeidstekort op te vangen de recrutering van vreemde arbeiders gedogen (76). Op het nationaal congres van 3 januari 1937 gaf de Mijnwerkerscentrale haar goedkeuring aan het recruteren van 300 tot 400 vreemde arbeiders (77). Van deze beperkte toegeving werd vlug gebruik gemaakt. Minister van Arbeid Delattre gaf in de loop van 1937 z'n fiat aan het recruteren van 2.000 vreemde arbeiders, wat uiteindelijk uitgroeide tot een toelating van 7.000, vooral Slavische arbeiders (78). Om de oppositie van beide vakbonden te beperken stond hij deze recruteringen slechts onder één voorwaarde toe. De Belgische arbeiders moesten steeds de voorkeur krijgen op de vreemdelingen. Om hiervan verzekerd te zijn moest de mijnindustrie voor elke vreemdeling die ze recruteerde een som van 400 frank in bewaring geven bij de Openbare Veiligheid (79). Ondanks een korte spontane staking in Winterslag bleek deze beslissing, weliswaar met weinig enthousiasme goedgekeurd te worden door de beide traditionele vakbonden (80).

Naast deze collectieve recrutering werden er ook nog een 1000 vreemdelingen aangeworven die illegaal het land binnengekomen waren. De Openbare Veiligheid stemde er in toe hun verblijf te regulariseren (81). Zo waren in juli 1938 27.584 vreemde arbeiders tewerkgesteld in de Belgische mijnen (82).

(76) De vrije mijnwerker, XVIII, 1937, 1, pp. 4-5; La vie nouvelle, XXI, 1936, 51, p. 4.

(77) N. DETHIER, *Congrès bisanuel du 18 et 19 juillet 1937 - rapport moral et financier*, Cuesme, 1937, pp. 58-62.

(78) Le progrès social, XXVIII, 1939, 50, pp. 169-171. Het mijnpatronaat recruteerde bijna uitsluitend Slaven, ze waren immers niet tevreden met eender welke vreemde arbeider. Dezelfde criteria als in de jaren twintig, namelijk stabiele en rendabele arbeidskrachten die garanties boden op lange termijn, werden opnieuw gehanteerd. Zo sloeg het Limburgse mijnpatronaat kordaat een aanbod af om Nederlandse werklozen aan te werven, vermits deze "irréguliers au travail, à qualités professionnelles médiocres, mais surtout, pour la plupart, ayant des idées extrêmement avancées, dangereuses au plus haut point pour les masses ouvrières que nous pu jusqu'ici soustraire aux influences communistes et révolutionnaires." L. MINTEN, *op.cit.*, p. 183.

(79) Belgisch Staatsblad, 1937, pp. 1822-1824.

(80) L'ouvrier mineur, XXXIII, 1937, 3, p. 43; De vrije mijnwerker, XVIII, 1937, 2-3-4, p. 43.

(81) Le progrès social, XXVIII, 1939, 50, p. 170.

(82) Statistique des étrangers au 30 juin 1938, Brussel, s.d., pp. 99-100.

De beperkte oppositie van de Mijnwerkerscentrale tegen verdere recruteringen betekende dat ze erkende dat de nood aan vreemde arbeiders een structureel fenomeen was. Een structureel fenomeen, waarbij de afwijzing door de Belgen van de mijnarbeid op zich het centrale element was (83). Terwijl ze erop rekende dat het K.B. van maart 1936 de tewerkstelling van vreemdelingen zou beperken tot de strikte structurele noodzaak van de Belgische economie nam ze de organsiatie en mobilisatie van deze vreemdelingen ter hand (84). Deze werden immers vanaf toen beschouwd als een inherent deel van de arbeidersklasse. De Vrije Mijnwerkers bleven echter bij de strikt conjuncturele notie "aanvullende arbeidskrachten" (85). Wanneer de economische hoogconjunctuur tijdens de zomer van 1937 omsloeg in een recessie en het werkloosheidscijfer met sprongen de hoogte inschoot drongen de vakbonden opnieuw aan op het strikt beperken van het gebruik van vreemde arbeiders. De Vrije Mijnwerkers gingen zelfs zo ver dat ze de slogan van 1932-1935 "alleenstaande vreemdelingen buiten" terug boven haalden (86). Ook de socialistische bond liet zich niet onbetuigd, waarbij ze echter niet in een dergelijke mate herviel in hun ongenueanceerde anti-vreemdelingenbeleid van 1932-1935. Ze drong nu vooral aan op het uitbreiden van de werklozensteun tot de vreemde arbeiders. Het feit dat vele vreemdelingen daarop geen recht hadden maakte immers dat ze bereid waren aan gelijk welke voorwaarden te werken, wat een negatieve invloed had op de globale arbeidsvoorwaarden (87).

Ook een stopzetting van immigratie werd geëist, Minister Delattre had hier wel oor naar en vanaf april 1938 weigerde hij nog nieuwe arbeidsvergunningen af te leveren (88). De terugzending van de vreemdelingen wat in de crisis van 1930-1935 de uiteindelijke eindstap was geweest van het vreemdelingenbeleid werd wel opnieuw geëist door ondermeer de Vrije Mijnwerkers, maar hierop werd niet ingegaan. De omschakeling van de Belgische industrie tot een oorlogsindustrie, waarbij nauwelijks aan de vraag naar kolen kon beantwoord worden, samen met de gedeeltelijke mobilisatie van 27 september 1938 maakte dat het probleem van het arbeidsoverschot snel werd opgelost (89).

(83) L'ouvrier mineur, XXXV, 1939, 10, p. 4; Le progrès social, XXXIII, 1937, 50, p. 133.

(84) L'ouvrier mineur, XXXIII, 1937, 10, p. 3.

(85) De vrije mijnwerker, XX, 1939, 4, p. 14; XX, 1939, 5, p. 2.

(86) L. MINTEN, *op.cit.*, p. 192.

(87) De Belgische vakbeweging, 1938, 7, p. 218; L'ouvrier mineur, XXXIV, 1938, 10, p. 7.

(88) L. MINTEN, *op.cit.*, p. 192.

(89) ID., *op.cit.*, p. 193.

CONCLUSIE : DE KRACHTLIJNEN VAN HET VREEMDELINGENBELEID IN HET INTERBELLUM

De analyse van het vreemdelingenbeleid zoals het hier werd geconcipieerd, nl. als een resultante van de specifieke belangen en de hierop afgestemde strategieën van de verschillende betrokken sociale groepen extrapoleren we nu uit hun chronologische context ten einde een relevante synthese te bieden :

De vreemde arbeiders : zij speelden door hun rechteloze situatie, samen met hun isolatie nauwelijks een rol in het bepalen van hun lot. Zij waren een speelbal in de handen van de hieronder vermelde belangengroepen.

De emigratielanden : zij waren het zwakke broertje binnen het besluitvormingsproces. Het uitvoeren van arbeidskrachten stelde hen in staat hun overladen arbeidsmarkt te ontlasten. Veelal stelden de autoriteiten van deze emigratielanden ook eisen op het vlak van arbeidsomstandigheden, werkzekerheid... Maar daar het aanbod van potentiële immigranten allesbehalve schaars was, werd met hun eisen geen rekening gehouden. Hun onderhandelingspositie steunde bijna uitsluitend op het belang van extra-handelstransacties met België.

De patroons : zij stelden in de eerste plaats belang in het beschikken over voldoende en gewillige arbeidskrachten. Om steeds te kunnen rekenen op voldoende arbeidskrachten gingen de patroons bij iedere opflakking van de conjunctuur over tot het recruterende van vreemde arbeiders. Dit verhogen van het aanbod op de arbeidsmarkt maakte immers dat het tijdelijke onevenwicht tussen vraag en aanbod opgeheven werd. Het beperken van de arbeidskost dat aan de grondslag lag van de patronale strategie tijdens de hoogconjunctuur motiveerde ook hun strategie tijdens de crisisjaren. Er werd niet zomaar afstand gedaan van gewillige en goedkope arbeidskrachten. Terwijl strijdbare vreemdelingen zonder veel verhaal de laan werden uitgestuurd, zagen de andere vreemde arbeiders hun werkgelegenheid nog in zekere mate beschermd door hun werkgevers. Bedrijfseconomische argumenten, nl. het zich verzekeren van kwalitatief hoogstaande, goedkope en gewillige vreemde arbeidskrachten, primeerde immers op nationalistische overwegingen. Vooral het zich verzekeren van een toekomstige generatie mijnwerkers was doorslaggevend in de beperkte toegeeflijkheid aan de druk van de overheid en vakbonden om de vreemde arbeiders stelselmatig als eerste te

ontslaan. Terwijl enerzijds de patronale verdelingsstrategie een belangrijke voedingsbodem was voor het racisme, vormde het patroonaat anderzijds een tegenwicht voor een doorgedreven anti-vreemdelingenbeleid.

De vakbonden : zij voerden tijdens de jaren van hoog-conjunctuur geen oppositie tegen het gebruik van vreemde arbeidskrachten. Het aantasten van hun machtspositie werd lijdzaam aanvaard in naam van het nationaal belang, de industrie had er immers behoefte aan. De vakbonden waren reeds zo geïntegreerd binnen de toenmalige maatschappij dat de bedreiging voor de nationale arbeidsmarkt die de immigratie vormde getolereerd werd om het produktieritme niet in gevaar te brengen. De organisatie van de vreemdelingen, als antwoord op deze bedreiging werd slechts met de lippen beleden. Deze weinig dynamische vakbondshouding kon de patronale verdelingsstrategie niet overstijgen. Tijdens de crisisjaren werd de aanwezigheid van vreemde arbeiders wel scherp gecontesteerd. De vreemde arbeiders als aanvullende arbeidskrachten mochten slechts bijkomende behoeften op de arbeidsmarkt beantwoorden. Wanneer de werkloosheid ernstige proporties aannam was hun rol dan ook uitgespeeld. De vakbonden namen een malthusiaanse houding tegenover de buitenlandse werknemers aan. De vervangbaarheid van de vreemde arbeiders werd niet in vraag gesteld, ook ideologische bezwaren werden niet geformuleerd. De syndicale organisaties meenden dat de werkloze Belgen de plaats van de vertrekkende buitenlanders zonder problemen zouden kunnen innemen. De vakbonden kleefden dus een weinig consistente strategie aan die meer bepaald was door toevallige omstandigheden dan door een grondige analyse vanuit een ideologische visie op de realiteit.

De overheid : ook bij de overheid ontbrak een geïntegreerde en coherente beleidsvisie. De overheid sprong de werkgevers bij wanneer er schaarste op de arbeidsmarkt dreigde. Vele en goedkope arbeidskrachten verzekerden immers een goedkope productie en dit versterkte het competitief karakter van de Belgische waren op de buitenlandse markten. Tijdens crisisjaren speelden budgettaire overwegingen een beslissende rol. Het beperken van de werkloosheidsuitgaven, maar ook het binnen de perken houden van de sociale onrust waren objectieven die de overheid voor ogen hield wanneer ze aandrong op het stelselmatig eerst ontslaan van de vreemde arbeiders.

Deze historische schets wijst op een weinig doordachte immigra-

tiepolitiek, een gevolg van het achterhuppelen van de economische conjunctuur door overheid en vakbonden. Een beleid dat bepaald was door toevallige omstandigheden en toegepast werd op een weinig consistente manier. Een grondige analyse van het fenomeen en het uitstippelen van een daaruit afgeleide strategie op lange termijn ontbrak dus zowel bij de overheid als bij de vakbonden. Wat was de oorzaak van de blijvende tewerkstelling van de vreemde arbeiders? Een substitutieproces die z'n wortels vond in een belangrijke mentaliteitsverschuiving.

De desertie vanuit de traditionele mijnwerkersbevolking van Wallonië was een trend die zich reeds geruime tijd aan het ontwikkelen was. De vestiging van een aantal industrieën rond de mijnen bood de mijnwerkers de gelegenheid hun kinderen naar deze andere industrieën, vooral metaalfabrieken te zenden. Vanaf 1880 zien we een daling van het aantal Waalse mijnwerkers en een afglijden van traditioneel voor de mijn bestemde arbeidskrachten naar andere, minder zware en ongezonde industrieën. Dit tekort aan arbeidskrachten werd opgevangen door duizenden Vlaamse arbeiders. Ook deze zochten vrij vlug naar mogelijkheden om de mijnen te verlaten.

Voor het mijnpatronaat creëerde deze aanhoudende desertie een ernstig probleem. Het opvangen van dit tekort aan arbeidskrachten bleek enkel mogelijk door het recruterende van vreemde arbeiders. De historische ervaring wijst duidelijk op het structurele karakter van dit fenomeen, nl. het aantrekken en systematisch aanwerven van buitenlandse arbeiders voor de bedrijfstakken die door de Belgische werknemers verlaten werden. Zij beantwoordden hierbij aan een fundamentele behoefte van de Belgische economie. Dit substitutieproces bleek echter een niet-wederkerige evolutie. Een nieuw substitutieproces waarbij de arbeidsplaatsen die door de buitenlanders bezet waren opnieuw door inlandse arbeiders (al zijn ze werkloos) zouden kunnen worden ingenomen, bleek beperkt.

Desondanks bepaalde de mythe van de vervangbaarheid van de vreemde arbeiders de strategie van overheid en vakbonden. Een mythe die in stand werd gehouden omdat het hun belangen diende. Zo konden vakbonden en overheid hun verantwoordelijkheid ontvluchten. Noch een politiek op lange termijn uitdenken of definitieve maatregelen uitwerken was noodzakelijk, het ging immers zagezegd slechts om een tijdelijk verschijnsel.

LA POLITIQUE D'IMMIGRATION DANS L'ENTRE-DEUX-GUERRES, 1922-1932 EN BELGIQUE

par

Frank CAESTECKER

RESUME

Le refus généralisé d'accepter du travail lourd et insalubre (mais point mieux rémunéré pour autant) par la population ouvrière qui s'y était prêtée jusqu'alors créait dans les années 20 une considérable tension sur cette partie du marché des emplois. La situation était surtout grave dans les mines; les directions minières eurent donc recours au recrutement d'étrangers. Ce recrutement se fit d'abord de façon peu réfléchie; à partir du milieu de la décennie, on devint plus sélectif en s'adressant surtout aux Polonais et aux Italiens, très productifs. En 1930, les étrangers constituaient presque 20% des mineurs. L'industrie métallurgique et la construction employaient de même beaucoup d'étrangers.

La contestation grandissante de cette politique d'immigration dans la première moitié des années '30 était parallèle avec le chômage croissant. Les syndicats exigeaient le remplacement des ouvriers étrangers par des chômeurs belges. Dans l'absence d'une alternative sérieuse devant la crise, c'était une des seules possibilités d'endiguer le mécontentement de leurs bases. Les autorités politiques les rejoignaient dans cette revendication pour des raisons budgétaires. Mais le patronat ne souhaitait pas se défaire de ces ouvriers étrangers, chez qui ils trouvaient un potentiel de main-d'oeuvre sûr à long terme. Néanmoins, les travailleurs immigrés étaient durement frappés par le chômage.

L'amélioration de la conjoncture économique en 1936 déplaçait les problèmes. Déjà vers le milieu de l'année 1936 le patronat minier demandait l'autorisation de recruter des travailleurs étrangers. Pendant les années de crise les autorités s'étaient en effet dotées de lois pour enrayer l'immigration. Après une campagne de recrutement intensive mais peu fructueuse parmi les chômeurs belges, les autorités cédèrent; la conséquence en était qu'en 1938 le nombre de mineurs immigrés était comparable à celui d'en 1930.

THE FOREIGN-LABOUR POLICY IN THE PERIOD BETWEEN THE WORLD-WARS 1922-1939 IN BELGIUM

by

Frank CAESTECKER

SUMMARY

The growing tendency to refuse the heavy, unhealthy, but not better-paid jobs on the part of the traditional working-population created considerable tensions on this partial labour-market in the twenties. The situation was especially dramatic in the mines, so that the mine-operators turned to recruiting foreigners.

At first this recruitment was rather impulsive, but in the mid-twenties the workers were engaged on a much more selective basis, preference being given to the highly productive Poles and Italians. By 1930 nearly 20% of the miners were foreigners and also in the metal and construction sectors a lot of foreigners were employed. The increasing protest against this employment-policy in the former half of the thirties ran parallel with the growing unemployment. The unions demanded the replacement of foreign labour by unemployed Belgians. For lack of any serious crisis-alternative this was indeed one of the few means to soothe the displeasure among their members. On account of budget difficulties the authorities took their side. The employers, however, were reluctant to give up their foreigners, who represented a long-term labour-security. Nevertheless the foreign workers were much harder hit by unemployment.

The revival of the economic situation in 1936 clearly shifted the problem. As early as mid-'36 the mine-operators insisted on a permission to recruit foreign labourers. Indeed, during the years of crisis the authorities had introduced a legal defence against a further importation of foreigners.

After an intensive, but hardly successful recruiting-campaign among the unemployed Belgians, the authorities eventually yielded, so that in 1938 the number of foreign miners was analogous to that of 1930.

Frank Caestecker, Koning Albertlaan 189, 8200 Brugge - Sint-Michiels